

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р., № 2747-IV, зі змін. та доп. Офіційний вісник України. 2005. № 32. Ст. 1918.
2. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23.09.2021 р., № 1789-IX. Офіційний вісник України. 2021. № 88. Ст. 5599.
3. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Право, 2005. 304 с.
4. Державна служба в Україні: організаційно-правові основи і шляхи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Ін-Юре, 1999. 272 с.
5. Ківалов С. В. Основні напрямки реформування адміністративного права. Актуальні проблеми держави і права. 2003. Вип. 19. С. 3-6.
6. Книш В. В. Основні напрямки кодифікації законодавства України про захист Вітчизни та військову службу. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2015. Вип. 39. С. 14-21.
7. Коломоєць Т. О. Службовий кодекс України: міф чи реальність? Правова освіта та наука в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (18 берез. 2021 р.) / за заг. ред. Ю. О. Легези. Дніпро, 2021. С. 109-111.
8. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України: монографія / за заг. ред. В. П. Тимошука, А. М. Школика. Київ: Конус-Ю, 2007. 735 с.

**Шишко О. Є., аспірант,
кафедра політики у сфері боротьби
зі злочинністю та кримінального права
Навчально-наукового Юридичного інституту
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника,
Науковий керівник: Медичкий І.Б., д.ю.н., проф.,
завідувач кафедри правоохоронної діяльності
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ**

**ДО ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ФАКТОРІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
ПОРУШЕННЯ ГАРАНТІЙ ОСІБ НА ЇХ УТРИМАННЯ
(СТАТТІ 164, 165 КК УКРАЇНИ)**

У контексті аналізу нормативних факторів соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) та ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України) передусім висловимо позицію щодо місця у цій системі міжнародно-правових актів, а також доцільності врахування й інших нормативно-правових актів (далі по тексті – НПА), окрім законів.

З однієї сторони, нормативність чинників соціальної обумовленості вказує на їх визначеність положеннями прийнятих НПА, які є частиною національного законодавства України, та регламентують (регулюють) ті чи інші суспільні відносини, щодо яких постає питання на предмет доцільності їх кримінально-правової охорони. В силу ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори є частиною національного законодавства України, за умови надання ВРУ згоди на їх обов'язковість. ЗУ «Про правотворчу діяльність» (ст. 9) «збільшує обсяг» названого конституційного припису та визнає частиною національного законодавства України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також інші чинні міжнародні договори України (*курсив наш.* – О. Ш.). З врахуванням зазначеного, положення міжнародно-правових актів, імплементованих у національне законодавство України, підставно розглядати у системі нормативних факторів. Одночасно

залишаються без належної оцінки та врахування положення міжнародних НПА, не ратифікованих Україною (така процедура, з огляду на певні чинники об'єктивного чи суб'єктивного змісту, може відбуватися протягом достатньо тривалого часу) чи специфічних за своєю дією/сферою впливу. Проте не враховувати їх у процесі національного правотворення теж немає підстав. Зазначене можемо продемонструвати на прикладі ратифікації (01.07.2022 р.) та набранні чинності для України (01.12.2022 р.) Протоколу про право, що застосовується до зобов'язань про утримання (дата вчинення 23.11.2007 р., набрання чинності – 01.08.2013 р.), який доповнює систему взаємодії держав в рамках Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання 2007 р. До сфери дії вказаного Протоколу віднесено право, що застосовується до зобов'язань про утримання, які виникають з сімейних відносин, батьківства, шлюбу або спорідненості, включаючи зобов'язання про утримання дитини незалежно від сімейного статусу її батьків (ст.1). Причому мова йде про універсальний (*курсив наш.* – О. Ш.) характер Протоколу, навіть якщо право, яке застосовується, є правом недоговорної держави (ст.2) [1].

Систему нормативних факторів не варто обмежувати лише законодавчими актами, адже останні доволі часто містять формулювання загального характеру, потребуючих подальшої деталізації за рахунок підзаконних НПА. Зауважимо, що підзаконні нормативно-правові акти є елементом законодавства України, охоплюючи такі різновиди, що містять норми права, як: постанови ВРУ; укази Президента України; постанови КМ України; накази міністерств; акти інших державних органів; постанови ВР АРК, постанови Ради міністрів АРК, накази міністерств АРК; розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, накази керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій; акти органів місцевого самоврядування (ст.9 ЗУ «Про правотворчу діяльність») [2]. Безперечно, що у аспекті, про який йде мова, ми маємо на увазі підзаконні НПА суб'єктів публічного права, які згідно із законом здійснюють від імені держави правотворчу діяльність та юрисдикція яких поширюється на територію України.

Нормативні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за протиправне порушення визначених гарантій утримання осіб (ст. ст. 164 і 165 КК України) визначаються відповідністю конституційним приписам, а також положенням законів та прийнятих відповідно до них підзаконних нормативно-правових актів.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії (ст.8). Питанням захисту інтересів сім'ї приділено увагу рядом конституційно-правових приписів, починаючи від загальних засад, згідно з якими людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст.3) та завершуючи більш предметною спрямованістю інших статей. Обов'язки кожного із подружжя охоплюють собою також їх зобов'язання утримувати дітей до їх повноліття. Рівним чином і повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (ст. ст. 51 і 52). На зайвим буде зауважити, що, попри можливість встановлення в умовах воєнного або надзвичайного стану окремих обмежень прав і свобод людини і громадянина, права і свободи, передбачені статтями 51 та 52 Конституції України, не можуть бути обмежені (ст.64).

Положення статей 164 і 165 КК України не повинні вступати у колізію з положеннями регуляторного сімейного законодавства, тим паче, містити кримінально-правову заборону щодо поведінки, яка не є порушенням чи щодо незаконності якої закон допускає винятки з правила.

Сімейний кодекс України закріплює визначальний обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття, причому способи виконання такого обов'язку визначаються за досягнутою між ними домовленістю – наприклад, шляхом утримання дитини в грошовій і (або) натуральній формі одним із батьків, хто проживає окремо від неї або ж базуються на постановленому судовому рішенні. Аліменти кодекс визначає як кошти на утримання дитини, які

можуть бути присуджені за рішенням суду у визначеній формі (частка від доходу, тверда грошова сума) тому із батьків чи інших законних представників дитини, разом з яким вона проживає (ст. ст. 180, 181). Закон надає також батькам можливість батькам укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати, передбачає паралельно письмову форму та обов'язок нотаріального посвідчення такого договору (ст. 189). СК України також встановлює обов'язок батьків в частині утримання своїх повнолітніх непрацездатних дітей, які потребують матеріальної допомоги або повнолітніх дітей, які продовжують навчання (ст. ст. 198, 199). Детальної регламентації у СК України отримав і обов'язок повнолітніх дітей у частині утримання непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги. Закон передбачає винятки з цього правила (ст. 202), випадки звільнення дітей від виконання вказаного обов'язку (ст. 204), порядок визначення розміру аліментів тощо. Як і для батьків (окрім сплати аліментів на утримання дитини), так і для їх повнолітніх дітей (також без врахування сплачених аліментів), СК України передбачає можливість додаткових витрат: на батьків – у випадку їх тяжкої хвороби, інвалідності або немічності (ст.203); на дітей – у разі настання особливих обставин (викликаних розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо) (ст.185) [3].

Положенням СК України кореспондують і норми інших законодавчих актів. До прикладу, ЗУ «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402-III закріплює право дітей на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку (ст.8); визначає, що батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ст.12) [4]. ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV визначає категорію непрацездатних громадян [5].

Кримінально-правова охорона визначених національним законом гарантій осіб на їх утримання відповідає положенням нормативно-правових документів, які регулюють суспільні відносини прав та обов'язків подружжя та дітей. Можливість кримінально-правової реакції на відповідні порушення не заперечується положеннями регуляторного законодавства, згідно з якими: ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом (ст.155 СК України); система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає, посеред іншого, встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди; батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України; особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України (ст. ст. 4, 8, 35 ЗУ «Про охорону дитинства»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Протокол про право, що застосовується до зобов'язань про утримання: ратифіковано Законом України від 01.07.2022 р. № 2339-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-07#n2 (дата звернення: 27.09.2025).
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 р. № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 27.09.2025).
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).